

ADABIYOT DARSLARIDA O`QUVCHILARNI ASAR TAHLILIGA
O`RGATISH USULLARI

Ra'noxon Matkarimova Ikromjonovna

*O'zbekiston Respublikasi, Namangan viloyati, Uchqo'rg'on tumani,
17-maktab oliy toifali ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

ANNOTATSIYA

Maqolada badiiy asar tahlili, o'quvchilarni badiiy asar qahramonlari siymosi orqali hayot mazmunini anglab yetishishiga tayyorlash xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Kompetensiyaviy yondashuv, darsning yutug'i, mustaqil fikrlash, ma'naviyatni anglash, adabiyot va hayot.

METHODS OF TEACHING STUDENTS TO ANALYZE THE
WORK OF LITERATURE

Ranokhon Matkarimova Ikromjanovna

*Teacher of the highest category of mother tongue and literature
school 17, Uchkurgan district, Namangan region, Uzbekistan*

ABSTRACT

The article deals with the preparation of students to understand the meaning of life through the image of the heroes of fiction.

Keywords: Competency approach lesson achievement, independent thinking spirituality understanding, literature and life.

Bugungi kunda yurtimizda maktab ta'limiga, o'quvchilarning intellektual salohiyatini oshirishga katta e'tibor berilmoqda. Ularning zamon talablari asosida xalqaro andozalarga mos keluvchi bilim olishlari uchun barcha shart-sharoitlar muhayyo qilingan. O'quvchilar maktabda nafaqat ta'lim, balki tarbiya ham oladilar. Ularning ma'naviy tafakkuri, axloqiy tarbiya olishida, hayotda yaxshi-yomonni, oq-qorani tanishida esa adabiyot darslarida o'rganiladigan bilimlar muhim o'rin tutadi. Adabiyot darslarida e'tiborni badiiy asar tahliliga qaratish o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida kompetensiyaviy yondashuvning asosiy ko'rinishi sanaladi. Negaki, adabiy ta'lim berishda badiiy asarni to'g'ri tahlil qila bilish ta'limning bosh mezonlaridan biridir. O'quvchi asarni tahlil qilib borish jarayonida hayotga teran nigoh tashlab, borliqni anglab boradi. Shu o'rinda asar tahlilida asosiy vazifa o'qituvchi tomonidan bajarilgani holda ijro o'quvchining bo'lsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Ya'ni asarni o'qituvchi tahlil qilib, o'quvchining tinglovchi, oqituvchi fikrlarini tasdiqlovchi bo'lmasdan, aksincha, o'zi mustaqil fikr bildiruvchi, mustaqil xulosa chiqaruvchi shaxs

ekanligini namoyish eta olishi muhimdir. Aslini olganda dars yutug`i ham ana shunda. Asar tahliliga diqqatni jalb qilish maqsadida dastlab o`quvchilarni darsga ruhan tayyorlab olish, ya'ni asar voqeligi, qahramonlarining harakatlari, kechinmalari bilan tanishtirishda ularga oddiy odam sifatida qarash kerakligini uqtira bilish kerak. O`qituvchi asar tahlili jarayonida o`quvchilardan asardagi ijobiy timsollarning qay jihati diqqatga sazovorligi, ijobiy timsolning aynan qay sifati yoqqanligi, qahramon tilidan aytilgan qaysi jumlar esda qolarli bo`lganligi haqida fikrlarini bilish asnosida o`quvchilarda o`zini o`zi boshqarish kompetensiyasini shakllantirib boradi. Shuningdek, salbiy qahramonlardagi illatlarni tahlil qilishda ham buni nazardan chetda qoldirmaslik kerak. Asar tahlilida mustaqil fikr bildira olgan o`quvchi salbiy qahramon harakatlari orqali agar kundalik hayotda shu kabi holatga duch kelib qolsa uni ijobiy hal etish kerakligini o`zi anglab yetadi.

Rus yozuvchisi Maksim Gorkiyning "O`zimdagi yaxshi fazilatlar uchun kitobdan minnatdorman" degan mashhur fikrlarini anglab yetgan o`quvchi kitob bilan oshno bo`lar ekan aslo to`g`ri yo`ldan og`ishmaydi, hayotda qoqilmaydi, hayot sinovlari oldida o`zini yo`qotmaydi. Adabiyot o`qituvchisi hayotga shunday o`quvchi tayyorlar ekan bor e'tiborini asarlarni tahlil etish usullariga, qay yo`sinda tahlil qilinsa o`quvchida asar mazmuni, unda ilgari surilgan g`oya tez va oson anglashni bilish tuyg`usi shakllanishiga qaratish kerak. Asar tahlili jarayonida ta'limning turli texnologiyalaridan foydalanishi mumkin. Masalan "SWOT", "Ven diagrammasi", "BBB", "Aqliy hujum", "Debat", "T chizmasi", "Tarmoqlash", "Bumerang", "Bingo", "FSMU", "Insert", "Zinama-zina", "Raqamlar so`zlaganda", "Menga so`z bering" kabi texnologiyalar orqali dars samaradorligini oshirish mumkin. Bu kabi texnologiyalardan 8-sinf uchun amaldagi o`quv darsligida Asqad Muxtorning "Chinor" romanidan olingan "Qo`rqoqliknig to`lovi" parchasi tahlilida keng foydalanish mumkin. Har bir adabiyot o`qituvchisiga ma'lumki, bu roman katta- kichik qissa va hikoyatlardan iborat bo`lib, ulardagi qahramonlar bir umumiy timsol - Ochil buva timsoli atrofiga birlashgan. Yozuvchi asardagi qissalarni bayon etish oldidan rivoyat va xalq tilidan aytilgan iboralarni keltirib o`tadi. Romanda darslikdagi berilgan parcha oldidan toshbaqa haqida "Rivoyat"ni hamda "Eng dahshatli yirtqich - quyon" degan afandinamo iborani keltirib o`tadi. Darslikda "Rivoyat" keltirilmagan, lekin o`qituvchi u haqida ham o`quvchilarga qisqacha to`xtalib o`tsa o`quvchilar asar tahlilida, Akbarali timsolini tahlil qilishda yanada mustaqil fikrlay oladilar. O`quvchi Akbaralidagi ijobiy sifatlar (unda mehnatsevarlik, o`z kasbining ustasi, boshqaruvchilik qobiliyatlari bor edi) mavjud bo`lgani holda, birgina qo`rqoqligi sabab o`zini hech kechira olmaydigan, unuta olmaydigan xatoga yo`l qo`yganligini; butun yurt izzat qiladigan mehribon va oqko`ngil, har qanday mushkulotlarda ham o`zini tuta bilgan Ochil buvaning Akbarali qismati oldida tang qolishi, "O`zi uzila olmay turgan mo`rt barg edi" degan iborasida beshafqatlik yo`q ekanligini to`g`ri anglab yetadi. Epigraf sifatida olingan "Eng

dahshatli yirtqich - quyon" hikmatining qissa badiiy qimmatini ochishga qay darajada ta'sir etishini, Akbarali harakati bilan bog'liqligini o'quvchi o'zi anglab, tahlil qilib bersa maqsadga muvofiq bo'ladi. Ayni darslikdagi Said Ahmadning "Ufq" trilogiyasi "Hijron kunlarida" kitobidagi "Qochoq" parchasi keltirilgan bo'lib, bu parchani ham tahlil qilishni o'quvchilar ixtiyoriga berish kerak. O'quvchi Tursunboydan nafratlanmaydi, balki unga, undan ham ko'ra ota-onasiga rahmi keladi. Tursunboyning bu kabi achinarli qismatida ota-ona aybdor, lekin ularni ham tushunish kerak-ku. Ular ham bu dunyoda o'zlaridan zurriyod qoldirishni, nomlari abad yo'qolmasligini istaydilar.

Inson uchun dunyoda aziz ne'matlardan biri farzand ekanligini har bir ota-ona biladi. Ikromjonning qochoq og'ilga qarata o'q otgandagi "Xayriyat, tegmadi" degan gaplari har bir o'quvchini e'tiborsiz qoldirmaydi. Bu o'rinda farzand qismati uchun aybdor bo'lgan Ikromjonga o'quvchi befarq bo'la olmaydi, uni yomon ko'ra olmaydi. Vatan uchun jangda qatnashib qahramon bo'lgan, front ortidagi mehnat frontida jonbozlik ko'rsatgan, hayotning qancha sinovlarida pishib yetilgan bu qahramonni yoqtirmaslik mumkinmi? Shuningdek, 7-sinf o'quvchilari uchun adabiyot darsligida O'lmas Umarbekovning "Qiyomat qarz" hikoyasi tahlilida o'quvchilar Sarsonboy ota bilan shu qadar qadrdonlashadiki, goho do'sti Madumar akaning unga bergan tanbehlaridan ranjib (Bu o'rinda Madumar akaning do'stiga tahbehleri, achinishlari ortida do'stona mehribonlik mavjudligini unutmagan holda) ota bilan birga har bozor Haydaralini kutishadi. Negaki o'quvchilar sof o'zbekona fazilatlaridan biri sanalmish birovning omonatiga xiyonat qilmaslik kerakligini yaxshi anglab yetadilar. Hikoya orqali o'zlari uchun juda katta hayot sabog'ini oladilar. Ayrim teran fikrlaydigan o'quvchilar esa aslida INSONga berilgan umr Qodir tabiatning ulkan omonati ekanligini ham anglab yetadilar. Shu sababli omonatga berilgan umrning har lahzasini ezgulik, halollik, o'zidan yaxshi nom qoldirib bezash kerakligini uqadilar. Bu kabi mavzularni yuqorida keltirib o'tganimiz turli didaktik uslublar orqali tahlil qilish o'quvchilarning mustaqil fikrlashiga, umummadaniy hamda o'zini o'zi boshqarish, axborotlar bilan ishlash kompetensiyalari shakllanishiga turtki bo'ladi. Shuningdek kitobxonlik madaniyati ham shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Q.Yo'ldoshev, B.Qosimov, V.Qodirov, J.Yo'ldoshbekov. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik-majmua. Toshkent - 2017.
2. S. Olim, S. Ahmedov, R. Qo'chqorov. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik-majmua. Toshkent - 2019.